

CZINDERI KRISTÓF

HOVÁ TART A KOMP-ORSZÁG?

Ladányi János: *Önpusztító nemzeti habitus*.
Budapest: L'Harmattan, 2015, 88 o.

Az „*Önpusztító nemzeti habitus*” cím, illetve a könyv hátlapján olvasható rövid összefoglaló alapján az az elképzelésünk fogalmazódhat meg, hogy Ladányi János

legújabb, rövid, mindössze 88 oldalas könyvében azt a kérdést helyezi középpontba, hogy miért a magyar társadalmat jellemzi – már több évtizede – nemcsak Európa, hanem a világ egyik legrosszabb öngyilkossági arányszáma. Az öngyilkosság azonban nem a központi, hanem inkább egy olyan kiinduló témája a könyvnek, mely segít eljutni a magyar társadalom állapotával jóval tágabb értelemben foglalkozó fő kérdésig: mi az oka annak, hogy történelmünk és jelenkorunk is a „komp-szindrómával”, azaz egy tartósan instabil, köztes állapottal írható le, úgy, mintha az országot valamilyen sajátos történelmi beidegződések és kol-

lektív viselkedésmódok terelnék újra és újra ugyanarra a pályára, megismételve ugyanazokat a válaszokat, melyekről korábban már kiderült, hogy zsákutcába vezetnek? Ezeket a történelmileg ismétlődő, tipikus társadalmi szituációkra adott, rendszerint hasonló mintát követő társadalmi válaszokat nevezi Ladányi nemzeti habitusnak.

A kötet nagy részében az elmúlt néhány évben megjelent írásaiból használt fel a szerző részleteket újrastrukturált formában és aktualizálva, melyek közül a legfontosabbak *A miskolci gettóügy* (1991), az *Új Trianon készül?* (2009) és a *Komp-ország az Európai Unióban* (2009). A korábban már megfogalmazott gondolatoknak a nemzeti habitus fogalma által kijelölt rendszerbe foglalása, s emellett az

a frissesség, ahogy mindez kiegészül a 2010 utáni politikai és társadalmi folyamatok elemzésével és kontextusba helyezésével, adja a könyv igazi aktualitását.

Az első rész gondolatmenetében az öngyilkosságoktól – mint a szisztematikus önpusztítás, önsorsrontás szélsőséges megnyilvánulásaitól – kiindulva, a durkheimi anómiafogalom kiterjesztésével jut el Ladányi az „általános és tartós instabilitás állapotának”, illetve az Ady nyomán „komp-szindrómának” nevezett tartósan köztes helyzet leírásáig, amely mind a mai napig sajátossága a magyar nemzetnek, beleértve Magyarország belső társadalmi jellemzőit, gazdaságát, és külső geopolitikai helyzetét is.

Az öngyilkossági arányszám mellett több más, tragikusnak értékelhető magyarországi epidemiológiai adatot is ismertet a szerző, így például a májcirrózisban, kardiovaszkuláris és daganatos betegségekben elhunytak számát, vagy a férfiak várható élettartamának alakulását a huszadik század második felében. Mindezeknek a célja annak megállapítása, hogy bár a vizsgált mutatók jelentősen eltérőek voltak különböző időszakokban, de ezeknek a periódusoknak gyakorlatilag nem volt közük a politikai rendszer vagy a rosszabbodó/javuló életkörülmények alakulásának aktuális szakaszaihoz, amit – Józan Pétertől kölcsönzött fogalommal – Ladányi „epidemiológiai paradoxonnak” nevez. Igyekszik alátámasztani ennek a paradoxonnak a sajátosan magyar jellegét, elsősorban a többi államszocialista országtól való eltérések hangsúlyozásával, ami nem biztos, hogy teljesen meggyőző e rövid összefoglalás alapján.

Viszont, ami miatt az említett epidemiológiai adatok fontosak: mindegyik kapcsolatba hozható valamiféle önpusztító, „önsorsrontó” egyéni magatartásformával – s amint egy igencsak velős állításban a szerző megfogalmazza: *„Önsorsrontani nemcsak egyénileg, hanem kollektíven is lehet”* (52. o.), amit akár az egész könyv egyik tételmondatának tekinthetünk. Vagyis az egyéni önsorsrontó magatartásformákhoz való kapcsolódási pontot teremti meg társadalmi szinten a nemzeti habitus feltételezésével, amely egy olyan társadalmi szokásrendszer, gyakorlat és mentalitás, ami valószínűsíti, hogy a társadalom hasonló jellegű történelmi kihívások során hasonló, tipikus válaszokat, magatartásmintákat fog követni kollektív cselekvéseiben.

Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a szerzőnek sikerült világosan megkülönböztetnie a nemzeti habitust a talán populárisabb, de a valóságtól távol álló, pontatlan nemzetkarakter-fogalomtól. Elutasítja a kérdésnek „a lét határozza meg a tudatot” alapú leegyszerűsítését is, és meggyőzően javasolja a nemzeti habitus olyan felfogását, miszerint a társadalmi-gazdasági körülmények és a kollektív cselekvés közötti „közbejövő változóról” van szó, vagyis a körülmények egyaránt hatnak a habitusra és a kollektív cselekvésre is, ám a habitusnak önálló hatása is van a kollektív cselekvésre. Ennek a felfogásnak az az előnye, hogy érthetőbbé teszi, miért lehet a vázolt elmélet szempontjából fontos az említett „epidemiológiai paradoxon”.

A nemzeti habitus megértése elsősorban nem történeti szempontból érdekes, hanem a jelen, s még inkább a jövő vonatkozásában. A „Zsákutcsa fejlődés” című

fejezetben a rendszerváltozás utáni 25 évben keresi a szerző a nemzeti habitus megjelenésének tüneteit, s kifejti, miben áll a „magyar modell” fő jellegzetessége: *„teljesíthetetlen ígérek, fenntarthatatlan osztogatások és az ezeket törvényszerűen követő költségvetési megszorítási periódusok”* (42. o.). A nemzeti habitus alapú megközelítés segít túllépni azon a (mondhatnánk: sajátosan magyar?) felfogáson, mely szerint a problémák (egyik) fő oka a politikusaink különösen rossz erkölcsé, arcpirító korrupciója stb. lenne, s egyedül ők lennének felelősek a kialakult zsákutcás helyzetért. Ladányi kiemeli, hogy nincs itt szó az átlagnál aljasabb vagy rosszabb magyar politikusokról, hanem egyszerűen a választók igényeinek kiszolgálásáról: *„mindegyik párt folyamatosan hazudozik, mindenekelőtt azért, mert a választók pontosan ezt várják el tőlük, és nem azt büntetik, aki hazudik, hanem azt, aki nem hajlandó elég szép álmot ígérni nekik”* (40. o.). Ezt a választói magatartást szintén egy önsorsrontó tényezőnek tekinti, és kimondja azt, amit ebben a témában talán viszonylag kevesen mondanak ki egyértelműen: végső soron maguk a választók a felelősek azért, hogy milyen alternatívák mögé sorakoznak fel, s milyen kollektív válaszokat támogatnak.

Az elmúlt huszonöt évből a szerző által lehangsúlyosabban kiemelt folyamat az a nagyon gyors irányváltás és kiábrándulás, ami Magyarországot az EU-csatlakozással kapcsolatban jellemzi. Igencsak találó, ahogy idézi a 2004-es politikusi és egyéb közéleti személyiségektől származó nyilatkozatokat, és összeveti a jelenlegi EU-ellenes retorikával és politikai irányvonallal. Az idézetekből jól látható, hogy mintegy tíz évvel ezelőtt még sokan meg voltak győződve Magyarországon arról, hogy hazánk „komp-ország” jellege ezzel a lépéssel végleg megszűnt, és végérvényesen sikerült „kikötni a nyugati parton”. Azonban – tekintve az azóta, és főként a 2010 óta történt eseményeket – meglepő lenne, ha akadna, aki még most is osztja ezt a véleményt.

Egy igencsak érdekes kiegészítésként a térbeli szegregáció és a gettósodási folyamatok magyarországi kutatása terén elvitathatatlan érdemeket szerzett Ladányi külön foglalkozik a lokális tradíció erejének a helyi politikacsínálásra és tágabb értelemben a helyi kollektív cselekvésre gyakorolt hatásával. Az elmúlt évtizedek miskolci etnikai konfliktusait, „gettóügyeit” veszi sorra, megkeresve azt a mintázatot, ami egyfajta lokális habitus jelenlétére utal, és – a nemzeti habitus hatásához hasonlóan – az adott térségben újra és újra kísértetiesen hasonló társadalmi kérdéseket és válaszokat hoz felszínre. A helyi etnikai konfliktusokkal kapcsolatos fő tanulásként fogalmazódik meg a helyi (és az azt befolyásoló országos) politikai elit hatalmas felelőssége. Ladányi szerint a helyi etnikai konfliktusok intenzitását és fellángolását önmagában sem a csoportok közötti társadalmi-gazdasági szakadék, sem a népesség előítéletességének mértéke nem képes megmagyarázni. Az etnikai konfliktusok általában csak akkor éleződnek ki, és az előítéletes gondolkodást akkor követ(het)ik előítéletes cselekedetek, ha a politikai elit politikai programmá teszi a kirekesztést (akár a perifériára szorításról, akár úgy egyáltalán a településről való kiszorításról legyen szó).

A rosszabb eset – viszont a szerző szerint kifejezetten reális forgatókönyv – az, ha „önsorsrontó cselekedetek egymást erősítő láncolata” alakul ki, amennyiben teret engedünk a gettósodásnak városrészek, települések vagy akár etnikai gettókká váló egész térségek szintjén. Ezen a ponton nagyon komoly figyelmeztetéseket is megfogalmaz, beleértve azt, hogy a helyzet akár a nyílt erőszakig is eszkalálódhat, sőt ezen túl is súlyosbodhat a szeparatizmus megjelenéséig és a gettósodott területnek az anyaországról való leválásáig.

Ladányi az összességében meglehetősen borúlátó, néhol kifejezetten sötét jövőképet sejtető hangnemet időnként a rá jellemző iróniával enyhíti, mint például amikor a rendszerváltás utáni gazdasági rendszerre értett „magyar modellel” kapcsolatban megjegyzi: „*Nem feltétlenül a legprogresszívebb vállalkozói magatartás az, hogy az államtól lehetőleg minél többet kell lopni (...)*” (43. o.), vagy amikor a Kelet és Nyugat közötti tartósan köztes helyzetünk és az önpusztító nemzeti habitusunk kapcsolatáról elmélkedve megállapítja: „*Rendkívül izgalmas tehát ez az ország – és nem csoda, hogy ebbe az izgalomba könnyen bele lehet pusztulni*” (31. o.).

Őszintén remélem, hogy bár valóban benne van a magyar nemzeti habitusban az „önsorsontás” mint vissza-visszatérő, nem sok optimizmusra okot adó minta, ugyanakkor talán kell lennie benne egy olyan elemnek is, ami a legkülönbébb történelmi körülmények között, a Kelet–Nyugat közötti kompország-jelleg és az önsorsrontó hajlam ellenére is, a fennmaradást mindmáig elősegítette.